

**ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ ВАСЬКОВСЬКИЙ:
ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВИДАТНОГО ПРЕДСТАВНИКА ОДЕСЬКОЇ
ШКОЛИ ПРАВА**

Стаття присвячена видатному представнику Одеської школи права - Євгену Володимировичу Васьковському (1866-1942). Показано основні віхи його наукової та педагогічної біографії.

З ім'ям видатного українського правознавця, доктора цивільного права Євгена Володимировича Васьковського пов'язано багато глибоких, фундаментальних праць у сфері цивільного права, цивільного процесу, морського торгового права, організації адвокатури, юридичної етики, юридичної техніки і тлумачення норм права. Придослідженні праць Є. В. Васьковського спостерігається складний зв'язок часів, ідей та поколінь. Кожне покоління вчених-юристів вносить в розвиток юридичної науки свій індивідуальний внесок, відповідно, визначає майбутнє цієї науки. Безперечно Є. В. Васьковський був дослідником, чиї праці стали основою для формування вітчизняної юриспруденції.

Життя і творчість Є. В. Васьковського нерозривно пов'язані з Одесою. Він народився в 1866 р. в Акермані (тепер м. Білгород-Дністровський Одеської області) в родині збіднілих польських дворян. Мати - Мальвіна - походила з шляхетського роду Чеховських (герб Беліна) [1, с. 297; 2, с. 49-50], батько - Володимир Васьковський - був присяжним повіреним при Кишинівському окружному суді і дослужився до чину титулярного радника [3, с. 22]. Професійна діяльність батька вплинула на вибір навчального закладу і наукової кар'єри Євгена Володимировича - саме батьку присвячено написаний ученим підручник із цивільного процесу.

Євген Васьковський навчався в кращій одеської гімназії - Першій, яка, поряд з Новоросійським університетом, була правонаступницею славнозвісного Рішельєвського ліцею. За різних часів там навчалися відомі у майбутньому діячі вітчизняної науки, літератури і мистецтва: літературознавець Дмитро Овсянко-Куликовський, хімік Микола Зелінський, художник Михайло

Врубель, письменники Микола Гарін-Михайлівський і Юрій Олеша, лікар Микола Стражеско, засновник сіонізму Володимир Жаботинський, психолог Сергій Рубінштейн та ін.

Євген Васьковський закінчив гімназію в 1883 р. із золотою медаллю. У 1884 р. вступив до Новоросійського університету, який закінчив в 1888 р. з дипломом I ступеня, тобто з відзнакою (в біографічних відомостях про Є. В. Васьковського іноді вказують, що він отримав ступінь каттдидата права, але до часу його випуску таке звання вже було скасовано Університетським статутом 1884 р.).

Після закінчення університету і до 1897 р. Є. В. Васьковський працював адвокатом. Причин, за якими молодий юрист, що мав, як показували вже перші його наукові публікації, безсумнівний талент, вибрав собі адвокатську професію, було кілька. По-перше, зайнятися після закінчення університету практичною юридичною діяльністю його змусила матеріальна скрута - неможливість батьків забезпечити свого сина засобами для продовження навчання. По-друге, цілком ймовірно, що, працюючи адвокатом, Є. В. Васьковський бажав набути необхідного для заняття наукою цивільного права практичного досвіду. Вчений вважав, що теоретичне дослідження може бути вагомим з економічної, соціально-політичної і правової позиції тільки тоді, коли воно буде підкріплене матеріалами практики [4, с. 117]. В подальшому придбані в процесі адвокатської діяльності знання, стануть основою для написання багатьох його наукових праць. В. О. Белов висловив припущення про те, що мотивом для заняття адвокатською діяльністю став також високий авторитет одеської адвокатури, яку на той момент очолював О. О. Башмаков [5, с. 16]. Якщо це і правильне припущення, то практична робота позбавила молодого юриста ілюзій. У своїй роботі «Організація адвокатури» Є. В. Васьковський з гіркотою писав про те, що російський адвокат по роду своїх занять не є правозахисником, а скоріше виконує роль представника у справах своїх клієнтів.

Здійснюючи практичну діяльність, Є. В. Васьковський написав монографію «Організація адвокатури». На її підставі Є. В. Васьковський претендував на магістерську ступінь, але її отримання стало для нього непростим завданням, тому були як суб'єктивні, так і об'єктивні причини. В кінці XIX століття порядок присвоєння вчених ступенів став предметом серйозної дискусії серед юридичної еліти країни. Багато писали про це

Г. Ф. Шершеневич, В. І. Сергеевич, О. І. Введенський [6, с. 178]. Складність системи присвоєння вчених ступенів була очевидною і безпосередньо вплинула на наукову кар'єру Є. В. Васьковського. Представлену ним в 1893 р. дисертаційну роботу відмовилися розглядати в Петербурзькому університеті за формальними підставами: відсутність обов'язкової для отримання ступеня закордонного стажування та відсутність інших, крім представленої монографії, друкованих наукових праць [5, с. 17-18]. Суб'єктивні причини полягали в неприязному ставленні до молодого вченого з боку викладацького складу юридичного факультету Новоросійського університету. Про це через багато років, в процесі розгляду справи про заворушення в університеті, згадували професори факультету, не без втіхи вказуючи, що правильно відмовляли Є. В. Васьковському в прийомі на роботу [7, с. 65].

Протягом наступних трьох років молодий вчений пройшов за підтримки Казанського університету необхідне закордонне стажування в Німеччині і Франції (надалі закордонні відрядження з науковою метою стали для нього звичайною справою). Використовуючи зібраний в університетських бібліотеках матеріал, він написав роботу «Основні питання адвокатської етики» і почав публікацію «Підручника цивільного права». Всього за 1894-1897 рр. він підготував близько 30 публікацій: статей і рецензій в «Журналі Санкт-Петербурзького юридичного товариства» і «Журналі Міністерства юстиції», монографій, перекладів. Однак і ці успіхи не дали йому можливості захистити дисертації в Петербурзькому університеті.

Підтримку молодому вченому надав професор Казанського університету Габріель Феліксович Шершеневич, який мав докторський ступінь за своєю ініціативою написав Васьковському теплого листа. Цей лист Євген Володимирович відтворив у своїй статті, присвяченій пам'яті видатного вченого [8, 8. 259]. Г. Ф. Шершеневич зазначав, що, судячи з публікацій Васьковського, його місце - в університеті, а не на практичній роботі, і запропонував свою допомогу в захисті дисертації. У 1897 р. за підтримки Г. Ф. Шершеневича Євген Володимирович захистив магістерську дисертацію в Казанському університеті (в ряді біографічних статей про вченого неправильно вказані як місце захисту Петербурзький [1, с. 299] і навіть Новоросійський [8, 8.259] університети). Це дозволило йому претендувати на заняття викладацької посади і в жовтні 1897 р.

він був обраний приват-доцентом Новоросійського університету на кафедру цивільного права [9, с. 229]. Посада приват-доцента згідно Університетського статуту 1884 р. не була штатною. Вона розглядалася як виключно підготовча перед отриманням посади професора. Ця посада оплачувалася державою за рахунок окремих коштів міністра освіти, але тільки в залежності від кількості реально проведених занять і кількості студентів, які відвідували ці заняття. Іноді приват-доцент реального педагогічного навантаження не мав зовсім. Саме така ситуація склалася і у Є. В. Васьковського - читання лекцій йому не доручили.

Продовжуючи наукові дослідження, в 1901 р. Є. В. Васьковський захистив докторську дисертацію «Цивілістична методологія. Вчення про тлумачення та застосування цивільних законів», матеріал для якої автор зібрав під час проходження стажування в Німеччині. Опонентами Є. В. Васьковського були професор Г. Ф. Шершеневич та його учень приват-доцент Казанського університету А. В. Завадський (1873-1915). Опоненти схвально відгукнулися про представлене на захист дослідження, хоча і не без критичних зауважень. Г. Ф. Шершеневич висловив незгоду з деякими оцінками зобов'язань, А. В. Завадський і професор В. А. Богородицький виступили з критикою методологічних основ дисертації, але в кінцевому підсумку, Рада факультету одноголосно присвоїла Є. В. Васьковському науковий ступінь і звернулася з клопотанням про затвердження рішення до Ради університету.

Слід зазначити, що колеги на юридичному факультеті Новоросійського університету зустріли і саму роботу, і захист дисертації Є. В. Васьковським вкрай неоднозначно. Так, професор О. І. Загоровський, відмовляючи цій роботі в науковій новизні та дорікаючи дисертанта у надмірній прихильності розкривати теоретичні питання в прикладній по суті тематиці [10, с. 52], по суті, визначив негативну реакцію Ради Новоросійського університету на представлення Є. В. Васьковського на посаду екстраординарного професора, на яку він міг претендувати після захисту. Навпаки, професор Новоросійського університету В. В. Сокальський підтримав і роботу, і клопотання Є. В. Васьковського про заняття посади екстраординарного професора [11, арк. 100-102], на яку він був призначений 10 грудня 1903 р. [12, арк. 279]. Авторитет ученого в університеті поступово зміцнювався, свідченням чого було кіль-

каразове покладання на нього тимчасового виконання обов'язків декана юридичного факультету [13, арк. 154; 14, арк. 80].

Події Першої російської революції, одним із центрів якої стала Одеса, безпосередньо вплинули на долю Є. В. Васьковського в Новоросійському університеті. Політичне життя вирувало в університетських стінах: студенти страйкували, мітингували, бойкотували ненависних їм професорів, протидіяли чорносотенним погромникам, брали активну участь у виборчих кампаніях. Не випадково заняття часто зривалися, а студентським життям активно цікавилася поліція. На тлі революційних подій відбувалися і суто академічні зміни, зокрема, було відновлено виборність ректора і деканів факультетів. У вересні 1905 р. відбулися вибори декана юридичного факультету, на яких, серед інших, на цю посаду було висунуто, хоча і не обрано, Є. В. Васьковського. Обрано було його давнього наукового противника О. І. Загоровського, який, втім, від посади відмовився [15, арк. 36,51].

У жовтні 1906 р. Є. В. Васьковський був затверджений на посаді ординарного професора по кафедрі цивільного права і судочинства [14, арк. 118], а в листопаді 1906 р. був обраний проректором Імператорського Новоросійського університету по роботі зі студентами [14, арк. 128]. Навіть на спаді революційних подій, восени 1906 р. і навесні 1907 р. в аудиторіях проходили студентські зібрання, на яких, зокрема, вирішувалися питання про проведення аіітаційно-пропагандистських акцій в процесі майбутніх виборів у II Державну думу. Більш того, на одному з таких зібрань в березні 1907 р. Є. В. Васьковський виступив з невеликою промовою, закликаючи студентів-медиків ігрипинити бойкот лекцій професорів С. В. Левашова та О. Ф. Маньковського [16, арк. 25]. Саме ці обставини стали підставою для висунення звинувачень керівництву Імператорського Новоросійського університету (ректору і проректору по роботі зі студентами) в неприйнятті заходів по припиненню політичних акцій в стінах університету. У червні 1907 р. рішенням Урядового Сенату Є. В. Васьковський був тимчасово відсторонений від виконання обов'язків проректора [12, арк. 82], втім, вже 28 серпня 1907 р. керуючий міністерством народної освіти забажавзалишити його на посаді аждо призначення заступника [16, арк. 52].

Кримінальне переслідування відносно І. М. Занчевського Є. В. Васьковського стало приводом для проявів і краших,

і гірших традицій одеської університетської громади, та й усієї наукової еліти країни. 4 вересня 1907 р. відбулося засідання Ради Новоросійського університету, на якій обговорювалася дана ситуація. Виступив на засіданні професор-геофізик А. В. Клоссовский та запропонував прийняти резолюцію в підтримку опальних керівників університету, не даючи, втім, юридичної оцінки рішення Сенату [16, арк. 92, 96]. А. В. Клоссовский лише підкреслював, що даї ректора і проректора в період революції здійснювалися з відома і згоди Ради університету. Примітно, що ця мужня позиція не знайшла підтримки як раз у тієї частини юридичної професури, яка була антагоністом Є. В. Васьковського. Зокрема, професор О. І. Загоровський утримався при голосуванні резолюції, пояснивши це тим, що обговорення Указу Сенату не входить в компетенцію Ради університету [16, арк. 85].

Продовжуючи переслідування з боку Сенату, тимчасовий генерал-губернатор Одеси та Одеського повіту своєю постановою від 16 липня 1908 р. усунув Є. В. Васьковського від участі у Раді університету та від викладацької діяльності, однак дозволив продовжувати наукові заняття. Ця постанова втратила чинність у грудні 1908 р. у зв'язку зі скасуванням в Одесі воєнного стану [94, арк. 139, 146, 155].

У лютому 1909 р. Є. В. Васьковського на підставі рішення Кримінального касаційного департаменту Урядового сенату було усунено з посади проректора Новоросійського університету [7, с. 17; 96].

Судовий процес проректора Є. В. Васьковського яскраво характеризує політичну ситуацію в країні того часу. Увагу до себе привертали не тільки особистості підсудних І. М. Занчевського і Є. В. Васьковського, а й загальний стан вищої школи. Адже події, що відбувалися в Новоросійському університеті, були типові і для інших вищих навчальних закладів Росії періоду революції. Слід зазначити, що студентство і частина професорсько-викладацького складу університету підтримували вченого. Студентство виражало протести проти судового процесу над Є. В. Васьковський. Група петербурзьких вчених звернулася до Є. В. Васьковського зі словами підтримки, що свідчило про глибоку повагу до вченого і зайнятої ним позитиї. Для його захисту були залучені депутати Державної Думи і кращі адвокати імперії, в тому числі О. Я. Пергамент, В. О. Маклаков, Є. М. Трубецький [7, с. 168].

Отже, кар'єра Є. В. Васьковського в Новоросійському університеті з політичних причин припинилася, від чого, безсумнівно, прогнала юридична освіта не тільки Одеси, а й усієї країни. Але не завершилася наукова діяльність видатного вченого і педагога. У 1913 р. він закінчив роботу над першим томом «Курсу цивільного процесу», опублікував «Керівництво про тлумачення і застосування законів для початківців-юристів» і збірник «Завдань по російському цивільному праву і російському цивільному процесу». Також в 1914 р. вийшло в світ перше видання «Підручника цивільного процесу», а в 1917 р. - його друге видання. Ці роботи отримали високу оцінку в юридичній літературі того часу.

Після Лютневої революції Міністр народної освіти О. А. Мануїлов відновив Є. В. Васьковського на посаді ординарного професора на кафедрі цивільного права та цивільного процесу. Більшовики ставилися до вченого як до жертви царського режиму, що дозволило йому займати посаду декана юридичного факультету до моменту закриття Новоросійського університету в 1920 р. Паралельно Є. В. Васьковський виконував обов'язки мирового судді аж до ліквідації системи мирових судів [8, 8. 261].

Думки вчених щодо переліку подій у житті Васьковського у 1920-1923 рр. значною мірою розбігаються. В. О. Томсінов стверджує, що з 1921 р. він працював у Віденському університеті; польський історик права М. Тарковський також впевнений, що у ці роки Васьковський жив у Польщі, хоча не вказує на точне місце перебування [1; 17]. А. Редзик, який працював з архівами Міністерства релігій та народної освіти Другої Речі Посполитої, довів, що принаймні в 1923 р. у Вільно Васьковського ще не було [8, 8. 261]. Тільки восени 1923 р. після ряду безуспішних спроб заповнити вакантні посади по кафедрі цивільного права, за рекомендацією професора Варшавського університету Кароля Лютостанського, керівництво університету звернулося до Є. В. Васьковського. У своєму листі Лютостанський дав найвищу оцінку знань і педагогічній майстерності Васьковського. У березні 1924 р. рада факультету права і суспільних наук обрала Є. В. Васьковського професором кафедри цивільного права, рада університету 30 травня 1924 р. підтвердила це обрання, а 28 липня 1924 р. Президент республіки затвердив вченого на посаді [8, 8. 263].

Віденський університет Стефана Баторія був у ці часи у Польщі найменшим за кількістю студентів, однак, у його стінах було зібрано багато видатних кадрів. На факультеті права та суспільних

наук одночасно із Васьковським працювали цивіліст Францишек Боссовський та один із розробників Польської конституції 1921 р., фахівець із конституційного та міжнародного права, посол Сейму та, у майбутньому, міністр юстиції в еміграційному уряді Владислава Сикорського Вацлав Комарницький [18].

Протягом 1925-1926 рр. Є. В. Васьковський займав посаду декана юридичного факультету, а пізніше аж до 1934 р. та виходу на пенсію посаду заступника декана. Він видав декілька посібників та наукових публікацій монографічного характеру, серед яких особливо слід зазначити підручник із цивільного процесу, який являв собою курс лекцій, прочитаних у Віденському університеті. Слід зазначити також участь ученого в роботі юридичної ради Міністерства юстиції Польщі та Кодифікаційної комісії, а також активну правовиховну діяльність ученого, дуже важливу для держави з перехідною правовою системою: він активно публікував статті із цивільного права у польських періодичних виданнях - у Варшаві, Вільно, Львові [8, в. 265-267].

Про останні роки життя вченого відомо небагато. Ймовірно, що в 1939 р. він переїхав до Варшави (здається, що після передачі Вільнюса Литовській республіці, і тим більше після встановлення в Литві радянського режиму такий переїзд був би скрутний). Згідно з польськими джерелами Є. В. Васьковський помер у Варшаві 29 травня 1942 р. [19, в. 447].

Таким чином, на підставі викладеного можна зробити висновки, що Є. В. Васьковський є яскравим представником Одеської школи права XIX - першої половини XX ст., пращ якого відносяться до класики наукової юридичної думки. Кожен напрямок дослідження Євгена Володимировича став основою для формування та подальшого розвитку концепцій, ідей в науці цивільного права, іщвільно-процесуального права, адвокатури та юридичної герменевтики в різні історичні періоди.

Бібліографічний список:

1. Томсинов В. А. Евгений Владимирович Васьковский (1866-1942) // Томсинов В. А. Российские правоведы ХУПІ-ХХ веков : Очерки жизни и творчества: в 2 т. - М. : Зерцало, 2007. - Т. 2. - С. 297-308.
2. Гербовник дворянских родов Царства Польского : Высочайше утвержденный. Варшава, 1853. Ч. 1. С. 49-50.
3. Бессарабский календарь на 1885 год. Адрес-календарь личного состава высших государственных учреждений. - Кишинев : Тип. Кишиневск. губ. правления, б.г.

4. Васьковский Е. В. Руководство к применению и толкованию законов: Для начинающих юристов / Е. В. Васьковский. - М. : Бр. Башмаковы, 1913. - 152 с.
5. Белов В. А. «...Выдающийся русский ученый-юрист...» / В. А. Белов // Васьковский Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. - М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. - С. 7-41.
6. Бакланов В. И. Государственно-правовое обеспечение подготовки юридических кадров в университетах Российской империи : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / Бакланов Владимир Иванович. - Н/Новгород, 2008. - 205 с.
7. Революционное гнездо: Из истории Новороссийского университета: Дело ректора Занчевского и проректора Васьковского. - СПб. : Акад. союз студентов С.-Петерб. политехи, ин-та, 1909. - 185 с.
8. Redzik A. Eugeniusz Waskowski (1866-1942). W siedemdziesieciolecie smierci wybitego uczonego i adwokata / Adam Redzik // Palestra. - 2012. - № 9-10. - S. 255-267.
9. Васьковский Євген Володимирович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. - Т. 2 : А-І. - 2-е вид. доп. - О. : Астропринт, 2005. - С 229-231.
10. Загоровский А.И. Оценка сочинений приват-доцента Васьковского, сделанная в отзыве, составленном по поручению Юридического факультета Императорского Новороссийского университета ординарным профессором А.И. Загоровским. - 0,1903. - 76 с.
11. Особое мнение профессора В. В. Сокольского совместно с его соображениями по поводу вопроса о возведении приват-доцента Е. В. Васьковского в звание экстраординарного профессора // Российский государственный исторический архив. Ф. 733 : Департамент народного просвещения. Оп. 151. (1902-1904). Д. 396.
12. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). - Ф. 45 : Новоросійський університет. - Оп. 9. - 1907 г. - Д. 26 (П ч.): О командировках.
13. ДАОО. - Ф. 45: Новоросійський університет. - Оп. 9. - 1905 г. - Д. 16 : О переменах в личном составе г.г. профессоров и проч. преподавателей и о пенсиях (тут же и о конкурсах).
14. ДАОО. - Ф. 45 : Новоросійський університет. - Оп. 9. - 1906 г. - Д. 16: О переменах в личном составе.
15. ДАОО. - Ф. 42 : Попечитель Одесского учебного округа. - Оп. 35. - 1905 г. - Д. 417: С временными правилами об управлениями университетами (Переписка с Министерством просвещения и Новоросійським Університетом о мероприятиях, в связи с введением новых правил в Университете).
16. ДАОО. - Ф. 45 : Новоросійський університет. - Оп. 11. - 1907 г. - Д. 18: Об устранении ректора И. М. Занчевского и проректора

- Е. В. Васьковського от занимаемых ими должностей и переписка, относящаяся к следственному производству.
17. Tarkowski M. Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1919-1939, - przyczynek do dziejów szkolnictwa wyższego w wudziestoleciu międzywojennym [Electronic resource] / Mikołaj Tarkowski. Code of access - <http://vebba.pl/ug/wp-content/mikolaj-tarkowski-usb.pdf>
18. Tylińska E. The revival of the Vilnius University in 1919: Historical conditions and importance for Polish science [Electronic resource] // The Global and the Local: The History of Science and the Cultural Integration of Europe. Proceedings of the 2nd ICESHS (Cracow, Poland, September 6-9, 2006) / Ed. by M. Kokowski. - P. 901. - Code of access http://www.2iceshs.cyfronet.pl/2ICESHS_Proceedings/Chapter_28/R-Varia_I_Tylińska.pdf
19. Biogramy uczonych polskich / pod redakcji Andrzeja Śródki i Pawła Szczawinskiego.- Wrocław : Ossolineum, 1985. - Część I: Nauki społeczne, zeszyt 3: P-Z. - S. 717.

Стаття посвящена выдающемуся представителю Одесской школы права - Евгению Владимировичу Васьковскому (1866-1942). Показаны основные вехи его научной и педагогической биографии.

The article is devoted to the outstanding representative of the Odessa Law School - Eugene V. Vaskovskiy (1866-1942). The major milestones of his research and teaching career are presented.

Стаття надшла до редколегії 20.09.2016

УДК 340.143

Смазнова І. С., Ну«ОЮА»

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ НАСИЛЬСТВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено проблемі трансформації насильства в умовах глобалізації. У XX - на поч. XXI ст. концепція насильства набула серйозного розвитку і перетерпіла істотну еволюцію, оскільки соціальні перетворення та технологічні нововведення, що лежать в основі глобалізації економіки та інформатизації, наклали відбиток на характер актів насильства, тактику їх проведення. Цю трансформацію пов'язують із процесом глобалізації, що розпочався в останні три десятиліття. Специфічною формою насильства в умовах глобалізації, яка розрахована